

Μνήμων

Τόμ. 36, Αρ. 36 (2018)

Μνήμων

Konstantinos Raptis, Die Grafen Harrach und ihre Welt 1884-1945, Βιέννη, Κολωνία, Βαϊμάρη, Böhlau Verlag, 2017

ΟΛΓΑ ΚΑΤΣΙΑΡΔΗ-HERING

doi: [10.12681/mnimon.36978](https://doi.org/10.12681/mnimon.36978)

Copyright © 2024

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

KATSIARDA-HERING O. (2024). Konstantinos Raptis, Die Grafen Harrach und ihre Welt 1884-1945, Βιέννη, Κολωνία, Βαϊμάρη, Böhlau Verlag, 2017. *Μνήμων*, 36(36), 426–432. <https://doi.org/10.12681/mnimon.36978>

του εξωτερικού, η Κρήτη δεν κατάφερε να καταστεί συγκοινωνιακός κόμβος της περιοχής.

Παρά τις συγκοινωνιακές δυσχέρειες, η Κρήτη δεν ήταν απομονωμένη κατά τον 19ο αιώνα, αντίθετα ο νησιώτικος χαρακτήρας της την καθιστούσε περισσότερο ευαίσθητη στις παγκόσμιες εξελίξεις απ' όσο άλλες περιοχές της ανατολής. Ωστόσο τελικά ούτε ο αντίκτυπος της παγκοσμιοποίησης, ούτε οι σεισμικές αναταράξεις που οι εσωτερικές συγκρούσεις επέφεραν στην τοπική κοινωνία κατάφεραν να μεταβάλουν την κατεύθυνση της οικονομίας της. Οι όποιες τεχνικές βελτιώσεις ή η αντικατάσταση των μεγάλων μουσουλμανικών κτημάτων από μικρότερα χριστιανικά είχαν μάλλον περιορισμένες μακροπρόθεσμες επιπτώσεις στην ευρύτερη λειτουργία της κρητικής οικονομίας και το νησί παρέμεινε περιοχή της ευρωπαϊκής περιφέρειας που στον διεθνή καταμερισμό εργασίας θα έπαιζε κυρίως τον ρόλο του εξαγωγέα αγροτικών προϊόντων και πρώτων υλών.

Ο τερματισμός του μακρού κρητικού 19ου αιώνα χαρακτηρίζεται από σημαντικά πολιτικά γεγονότα (1897, αυτονομία, ένωση). Η μελέτη του Περάκη δεν τα αναλύει, ρίχνει όμως ένα νέο φως στα αίτιά τους. Σύμφωνα με τον συγγραφέα, η παρατεταμένη διεθνής οικονομική κρίση και οι εσωτερικές πληθυσμιακές πιέσεις είχαν ως αποτέλεσμα τη δημοσιοοικονομική κατάρρευση και την κορύφωση των οικονομικών αιτημάτων, η δε αδυναμία ικανοποίησης των αιτημάτων αυτών από την οθωμανική εξουσία συνέβαλε άμεσα στην απονομιμοποίησή της, παίζοντας έτσι σημαντικό ρόλο στο ξέσπασμα των επαναστατικών κινημάτων.

Συμπερασματικά, το βιβλίο του Μάνου Περάκη αποτελεί σημαντική συμβολή στην ιστορία της Κρήτης, αλλά και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, καλύπτοντας ένα σημαντικό ιστοριογραφικό κενό.

ΒΑΣΙΛΗΣ Γ. ΜΑΝΟΥΣΑΚΗΣ

Konstantinos Raptis, *Die Grafen Harrach und ihre Welt 1884-1945*, Βιέννη, Κολωνία, Βαϊμάρη, Böhlau Verlag, 2017, 373 σ., φωτογραφίες και χάρτες

Το βιβλίο που παρουσιάζω σήμερα είναι ένα βιβλίο αιχμής, καίριο, πλήρες και με πολύπλευρη αντιμετώπιση των ιστορικών πτυχών, τις οποίες ο συγγραφέας είχε την πρόθεση και κατάφερε να αναδείξει. Είναι ένα βιβλίο που θα μπορούσε να ενταχθεί σε πολλές ιστοριογραφικές ενότητες: κατά πρώτον, σε αυτή της συλλογικής βιογραφίας της συγκεκριμένης ευρείας οικογένειας των ευγενών Harrach, βοημικής καταγωγής, αλλά και γενικότερα της τάξης των ευγενών στην κεντρική Ευρώπη σε αυτήν την κρίσιμη και μεταβατική εποχή (1884-1945)· κατά δεύτερον, γενικότερα στην Ιστορία των Οικογενειών και δη των ευγενών, παράλληλα όμως και με τη μελέτη του κόσμου των αστών της οικονομικής και κοινωνικής ιστορίας της Αυστρίας και της Τσεχοσλοβαχίας από τον

Πρώτο έως και τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, αλλά μέσα σε ένα κόσμο που άλλαζε, άλλαξε δραματικά. Άλλαξε; Αυτό το ερώτημα, που έχει απασχολήσει και τη βιβλιογραφία,¹ θέτει ήδη στην εισαγωγή του ο συγγραφέας και διατυπώνει ιστορική αμφισβήτηση, στην οποία και απαντά στα κεφάλαια που εξετάζουν την πορεία της οικογένειας και της οικονομίας στην περίοδο μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Τη ριζική αλλαγή για το παλιό καθεστώς αλλά και για τους ευγενείς έφερε ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος, εν προκειμένω για την ανακατάταξη των κοινωνικών και οικονομικών σχέσεων.

Η συγγραφή αυτού του βιβλίου είναι αποτέλεσμα επιμελούς έρευνας αλλά και των παιχνιδιών της τύχης, που συχνά επιφυλάσσει στον σοβαρό μελετητή η πληρότητα ή όχι του υλικού. Όπως εξηγεί ο συγγραφέας στον πρόλογο και την αναλυτική (σ. 15-44) εισαγωγή του, μεγάλο μέρος του βιβλίου, πλην κυρίως της οικονομικής δραστηριότητας της οικογένειας, είχε ολοκληρωθεί και βρισκόταν υπό εκτύπωση το 2007, στον ίδιο εκδοτικό οίκο, όταν πληροφορήθηκε την κατάθεση και ταξινόμηση στα κρατικά αυστριακά αρχεία στη Βιέννη αλλά και στην Τσεχία νέου μεγάλου αρχειακού υλικού. Συνεπώς στην έρευνα, ανέστειλε την έκδοση, επεξεργάστηκε τον νέο αρχειακό πακτωλό, συμπλήρωσε το κείμενο με δυο κεφάλαια και με ριζική αναδιάρθρωση και εκτενή συμπλήρωση του λοιπού αφηγηματικού κειμένου, ώστε μας παραδίδεται σήμερα μια εξαιρετικά άρτια μελέτη.

Το βιβλίο διαρθρώνεται στην εισαγωγή, σε επτά κεφάλαια, στα συμπεράσματα, στο παράρτημα (σ. 323-339) με πίνακες για τις οικονομικές και γαιοκτητικές διαστάσεις της οικογένειας, διαθήκες και αποσπάσματα επιστολών καίριων για την τεκμηρίωση της αφήγησης. Το βιβλίο συμπληρώνεται από τον αναλυτικό πίνακα των πλούσιων αρχειακών τεκμηρίων και πηγών (σ. 340-343) και της βιβλιογραφίας (σ. 345-355). Το βασικό σώμα των ανέκδοτων αρχειακών πηγών αποτελεί το κατατεθειμένο στα αυστριακά αρχεία οικογενειακό αρχείο των Harrach (ημερολόγια, διαθήκες, αλληλογραφία, οικονομικοί απολογισμοί, στοιχεία γαιοκτητικών μεταβολών), που ανήκε στους επικεφαλής (αρχηγούς) της οικογένειας της περιόδου 1884-1945, Johann Nepomuk, Otto και Johann Graf Harrach κ.ά., καθώς και οικογενειακές αρχειακές συλλογές σε πόλεις της Τσεχίας (Μπρνο, Brně [=Brünn] και Zámrsk), δημοσιευμένες πηγές (σ. 343-344), κυρίως καταγραφές περιουσιών των ευγενών, κτηματολόγια κ.ά. Οι πηγές συμπληρώνονται από προφορικές συνεντεύξεις προς τον συγγραφέα δύο από τους τελευταίους απογόνους της οικογένειας Harrach (σ. 343). Εχμεταλλεύμενος τη χρήση της προφορικής ιστορίας ο κ. Ράπτης χρησιμοποιεί αυτό το ζωντανό υλικό για να συμπληρώσει κενά που αφορούν στην καθημερινή ζωή την περίοδο του μεσοπολέμου, αλλά και μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, όψεις των σημαντικών αλλαγών που συνέβαιναν σε ατομικό, οικογενειακό, κοινωνικό, νοοτροπιακό επίπεδο.

Το βιβλίο εντάσσεται στο ανανεωμένο ενδιαφέρον τα τελευταία 25 χρόνια για

1. Arno Mayer, *The Persistence of the Old Regime. Europe to the Great War*, Νέα Υόρκη 1981.

τη μελέτη της τάξης των ευγενών, που έρχεται να συμπληρώσει τις από πολλούς ανεπτυγμένες μελέτες για την αστική τάξη. Για τη φιλελεύθερη αστική αλλά και τη μαρξιστική ιστοριογραφία οι ευγενείς, ως μια ηττημένη νομοκατεστημένη τάξη του παρελθόντος, δεν έτυχαν ιδιαίτερης ιστοριογραφικής προσοχής κατά την περίοδο των μετασχηματισμών της νεωτερικότητας. Η θεματολογία της κοινωνικής ιστορίας έως και τα τέλη της δεκαετίας του 1980 εκυριαρχείτο από τις έρευνες για τα εργατικά και υπάλληλα στρώματα. Μόλις είχε αρχίσει να επεκτείνεται συστηματικά η έρευνα στην ιστορία των αστικών και μικροαστικών στρωμάτων. Στη δεκαετία 1990 γερμανοί, τσέχοι, αυστριακοί (ακολούθησαν πολωνοί, ούγγροι) ιστορικοί έδωσαν τα πρώτα δείγματα της έρευνας για το αστικό αλλά και αριστοκρατικό παρελθόν των κοινωνιών τους, καθώς ένα μεγάλο μέρος της οικονομικής και πολιτικής ζωής των χωρών τους συνδυαζόταν επί αιώνες και με τον πολλαπλό ρόλο των ευγενών. Με την παρουσιαζόμενη εδώ μελέτη ο κ. Ράπτης συνδυάζει την εμπειρία και από τις δύο ιστοριογραφικές τάσεις, όπως έχει αποδείξει με την πρώτη στιβαρή μονογραφία του για τους εμπόρους στην Αυστρία, 1848-1900,¹ και τις μελέτες του για την αστικότητα στην κεντρική Ευρώπη τον 19ο και τις αρχές του 20ού αι.

Μια από τις βασικές θέσεις έρευνας του κ. Ράπτη είναι ότι, παρά τον εκδημοκρατισμό της παλαιουστριακής αυτοκρατορίας στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ού αι. (εισαγωγή του καθολικού δικαιώματος ανδρικής ψήφου και κατάργηση του ελάχιστα αντιπροσωπευτικού συστήματος των εκλεκτορικών σωματίων (Wahlkurien) στις αυστριακές Κληρονομικές Χώρες του Στέμματος (Kronländer), 1896-1907), οι ευγενείς διατήρησαν σε αρκετό βαθμό την οικονομική τους θέση, τον κοινωνικά αντιπροσωπευτικό τρόπο ζωής, την προνομιακή τους θέση στην κοινωνία, σε αρκετές περιπτώσεις ακόμη και μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο.

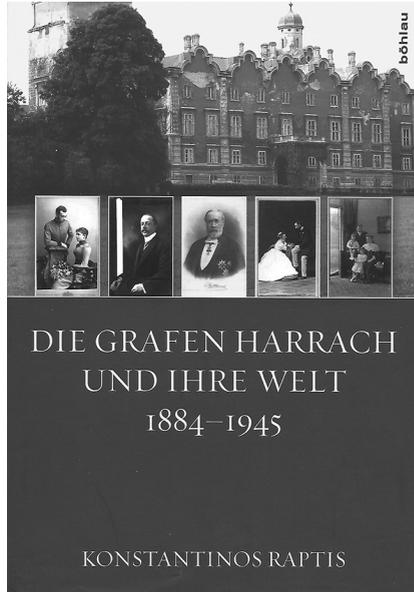
Έτσι, λοιπόν, το πρώτο κεφάλαιο (σ. 45-90) αφιερώνεται στην παρουσίαση της οικογενειακής δομής των Harrach, που ανήκαν στη λεγόμενη αυλική αριστοκρατία (με την έννοια της δυνατότητας παρουσίας τους στα ανάκτορα) των Αψβούργων με απόκτηση ιδιοκτησίας στη Βοημία από τον 14ο αι., αλλά ενισχύθηκαν ιδίως κατά τους θρησκευτικούς πολέμους. Ως πιστοί Καθολικοί στήριξαν αμέριστα τους αυτοκράτορες στον αγώνα τους κατά της επικράτησης των Προτεσταντών και επεξέτειναν τη γαιοκτητική δύναμή τους αλλά και τον ρόλο τους γύρω από το αυλικό συμβούλιο και τη λειτουργία της αυτοκρατορίας. Η δεσπόζουσα θέση του αστικού ανακτόρου των Harrach στην αρχή της Herrengasse και της Freyung στο κέντρο της Βιέννης –που παρέμεινε ως ιδιοκτησία της οικογένειας ως το 1975!– μόνο τυχαία δεν είναι. Εκμεταλλευόμενος και την πλούσια θεωρητική βιβλιογραφία για την ιστορία των οικογενειών, ο συγγραφέας δίνει την εικόνα των οικογενειακών δεσμών, των επιγαμιών, τον κομβικό ρόλο του ηγέτη της οικογένειας και τις σχέσεις του με τα μέλη της (συζύγους,

1. Konstantinos Raptis, *Kaufleute im alten Österreich (1848-1900): ihre Beziehungen zur Verwaltung und ihre Stellung in Wirtschaft, Gesellschaft und öffentlichem Leben*, Βιέννη, WUN-Universitätsverlag, 1996.

παιδιά, πλάγιους συγγενείς, εκπαιδευση, θέση της γυναίκας κλπ.). Με τεκμηρίωση, σφιχτή αφήγηση και μικροϊστορική προσέγγιση αναδεικνύει την αυστηρά ρυθμισμένη ζωή αλλά και τις νομοκανονικές και αλληλέγγυες σχέσεις μεταξύ των μελών. Φωτίζεται η διαλεκτική σχέση μεταξύ του ατόμου ή της οικογενειακής ομάδας και της κοινωνίας. Η ανάδειξη της έμφυλης διάστασης εντός της οικογένειας είναι από τα δυνατά σημεία του κεφαλαίου, καθώς και η διατήρηση ενός συμβατού με την κοινωνική στάθμη τρόπου ζωής, ακόμη και μετά τις ανατροπές που έφερε ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος.

Στο δεύτερο κεφάλαιο (σ. 91-140) με βάση το πλούσιο αρχαιολογικό υλικό αναδεικνύονται οι «ιδιοκτησίες και οι οικονομικές» σχέσεις της ευρείας οικογένειας. Η ανάλυση είναι εξαιρετικά

στιβαρή στη λιτότητά της. Ο κ. Ράπτης έχει προχωρήσει με συστηματική και συνδυαστική μέθοδο και με την οργάνωση πινάκων και στατιστικών αναδεικνύει την εξαιρετικά μεγάλη γαιοκτησία της οικογένειας αλλά και τα εισοδήματά, και τη διάθεσή τους. Οι εκτάσεις των Harrach εκτείνονταν από τη Βοημία και τη Μοραβία στην Άνω και Κάτω Αυστρία και στη δυτική Ουγγαρία (σημερινή αυστριακή Burgenland). Οι Harrach αποτελούσαν μια από τις πιο δυναμικές οικονομικά αριστοκρατικές οικογένειες της ύστερης αυτοκρατορίας, με δυνατή και ποικίλη αγροτική παραγωγή (κυρίως δημητριακών), εκμετάλλευση δασών, βιομηχανικές μονάδες (κυρίως υαλουργίας, παραγωγής ζάχαρης, χάρτου, ζυθοποιείες, αποστακτήρια, γαλακτοκομεία, τυροκομεία κλπ.), μίσθωση ακινήτων, μετοχές και τραπεζικές καταθέσεις κλπ. Για να κατανοηθεί το μέγεθος της οικονομικής δύναμής τους ας σημειωθεί ότι οι Harrach μόνο στη Βοημία έως τα μέσα της δεκαετίας 1920 λειτουργούσαν 37 μεταποιητικές μονάδες και εργοστάσια. Το εξαιρετικά ενδιαφέρον στο κεφάλαιο αυτό είναι οι διαφοροποιήσεις που παρουσιάζονται στα τέλη του 19ου αι. με τις εξελίξεις στο καταπίστευμα (Fideicommissum) που διείπε τα περιουσιακά τους στοιχεία (φυσικά με διαφοροποιήσεις ανά εκτάσεις ιδιοκτησίας και περιοχές) και οι σημαντικές αλλαγές που προκαλούνται με το τέλος της αυτοκρατορίας (1918). Περισσότερο ριζικές υπήρξαν οι μεταρρυθμίσεις στην Τσεχοσλοβακία, όπου παρά τη μερική εφαρμογή της αγροτικής μεταρρύθμισης οι Harrach εξακολούθησαν να διαθέτουν πάνω από 10.000 εκτάρια γης και τρία επαρχιακά μέγαρα. Κυρίως στο κεφάλαιο αυτό τεκμηριώνεται η απάντηση στην αρχική υπόθεση εργασίας της μελέτης αυτής, δηλ. ποια ήταν η εξέλιξη μετά την ίδρυση εθνικών κρατών από

το 1918. Η οικονομική τους παρουσία συνέχισε να είναι αρκετά ισχυρή στην Αυστρία, όπου απουσίαζε μεν ο ρόλος τους στην πολιτική ζωή —μετά τη διάλυση της αυτοκρατορίας—, συνέχισαν όμως να αποτελούν ικανή οικονομική, κοινωνική μονάδα έως τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Η κατάσταση δεν ήταν ίδια στην Τσεχοσλοβακία. Εκεί οι εθνικοποιήσεις ήταν ισχυρότερες, ιδίως με την ολοκλήρωση της αναδιανομής της γης περί το 1930, και όπου —όπως θα φανεί και στα επόμενα κεφάλαια— αναδείχθηκαν διακριτά συμφέροντα, απορρέοντα και από τη διαφορετική στάση και πολιτική συμπεριφορά μελών της οικογένειας απέναντι στη νέα πια τσεχική ηγεσία και συνεπώς και τις οικονομικές προοπτικές, ιδίως μετά τις αλλαγές του 1938.

Τα κεφάλαια 3 και 4 είναι από τα πιο ζωντανά στην αφήγηση, με δεδομένη πάντα την αυστηρή τεκμηρίωση. Εδώ, πλην των αρχειακών συλλογών οικονομικού περιεχομένου, από τις οποίες ο συγγραφέας αντλεί λεπτομέρειες για το μέγεθος, την αρχιτεκτονική, τη δομή και τη λειτουργική αποστολή των κατοικιών —κεντρικών, περιφερειακών, εξοχικών—, βασική πηγή αποτελούν τα ημερολόγια των μελών της οικογένειας και ιδίως των ηγετών της και, κυρίως, η πλούσια και τακτική αλληλογραφία. Είναι γνωστός και στη βιβλιογραφία ο ρόλος που κατείχε η αλληλογραφία στην προνεωτερική εποχή αλλά και αργότερα για την επικοινωνία των ανθρώπων ακόμη και ευρισκόμενων σε εξαιρετικά κοντινή απόσταση. Προκειμένου για τους ευγενείς η αλληλογραφία αποτελούσε καθημερινή σχεδόν ασχολία και σε αυτήν αναδεικνύονται θέματα τόσο ιδιωτικού όσο και δημοσίου ενδιαφέροντος. Μέσα από την αλληλογραφία, λοιπόν, αναλυτικά και με πλούσια θεωρητική υποδομή ο συγγραφέας και με τη μαιευτική, θα έλεγα, μέθοδο εντοπίζει και αναλύει πραγματικές πληροφορίες, νοοτροπίες, πολιτισμική συμπεριφορά, κοινωνικές σχέσεις, σχέσεις παιδιών προς γονείς, σχέσεις των ζευγαριών, γαμικές συμπεριφορές, και στα επόμενα κεφάλαια ανάλυση ατομικών και συλλογικών —πολιτικών ή άλλων— ταυτοτήτων. Στο τρίτο κεφάλαιο έμφαση δίνεται στο ρόλο των κατοικιών (μεγάρων) ως διακριτού γνωρίσματος της υψηλής αριστοκρατίας και ως συμβολικού, πλην του πραγματικού, κεφαλαίου. Η πρακτική της φιλοξενίας μελών της ευρείας οικογένειας, και όχι μόνο, αποτέλεσε και κύριο μέσο σπίνδας προστασίας κατά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο αλλά και σε περιόδους οικονομικής κρίσης. Τα ταξίδια (για επαγγελματικές υποχρεώσεις, αναψυχή, μπάνια, θεραπευτικούς λόγους, κινήγι, επισκέψεις σε άλλους ευγενείς, μόρφωση) αναδεικνύονται ως μέσο προβολής αλλά και κοινωνικής διάκρισης και συγκρότησης ενός φαντασιακού κοντά στον υπαρκτό, άλλωστε, αριστοκρατικού κόσμου. Στην ανάδειξη της καθημερινότητας (ιδιαίτερα στο κεφ. 4) εξετάζεται η περιορισμένη χειραφέτηση των γυναικών, αλλά και οι διαφοροποιήσεις του τρόπου ζωής αστών και ευγενών, διαφοροποιήσεις που τείνουν να εκλείψουν στη διάρκεια του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου και ιδιαίτερα στον μεσοπόλεμο, παρά τις περί του αντιθέτου προσπάθειες μελών της οικογένειας, που αδυνατούν να προσαρμοστούν στην αλλαγή και επιχειρούν, τουλάχιστον από τη δεκαετία του 1920, τη μειωμένη επαναφορά της αριστοκρατικής κοινωνικότητας.

Με οπλισμό την ανάλυση των κεφαλαίων αυτών οδηγείται ο αναγνώστης

(κεφ. 5 και 6) στην εμβάθυνση της ταυτότητας των ευγενών, της δικτύωσής τους ως οριοθετημένης κοινωνικής ομάδας, διακριτής από εκείνη των αστών και των μεγαλοαστών (με εξαίρεση ίσως των μορφωμένων αστών – Bildungsbürgertum, σ. 244). Η ταυτότητά τους θα μπορούσε να συνοψισθεί στους όρους: θρησκεία, πατριωτισμός, εκτέλεση καθήκοντος, το ανήκειν στην οικογένεια, πειθαρχία, αντοχή, ευγένεια τρόπων, 'Noblesse oblige' (σ. 251-253). Τα δίκτυά τους παραμένουν στεγανά, ακόμη και σε περιόδους κρίσεων με μια αλλαγή να εμφανίζεται στον μεσοπόλεμο. Οι φτωχοί και οι έχοντες ανάγκη (Notleidenden) ήταν τελείως αποκομμένοι από τους Harrach. Ακόμη και κατά τον πόλεμο και παρά την φροντίδα που επέδειξαν οι Harrach απέναντι στους πρόσφυγες, φρόντιζαν ώστε τα παιδιά τους να μην έχουν καμιά επαφή με αυτούς. Και εδώ έρχεται, φαινομενικά τουλάχιστον, η αντίθεση με την φιλανθρωπική δραστηριότητα (κεφ. 6) που αναπτύσσουν, και που εξηγείται από την αμέριστη πίστη τους στην Καθολική Εκκλησία (η οποία εκδηλώνεται με αυστηρό τελεουργικό που περιλαμβάνει προσκυνηματικά ταξίδια, παρακολούθηση Θ. Λειτουργίας, συμμετοχή σε φιλανθρωπικά γεύματα, περίθαλψη τραυματι<κ>ών κλπ.).

Μετά τη συστηματική ανάλυση σε επίπεδο της κλειστής αλλά και της ευρύτερης οικογένειας, ο κ. Ράπτης επιστημονικά ερευνά τον με μια εξαιρετικά προσεκτική ανάλυση των πολιτικών προσανατολισμών ιδίως των ανδρών μελών της οικογένειας. Εδώ εντοπίζονται και διαφοροποιήσεις που κινούνται ανάμεσα στον αυτοκρατορικό πατριωτισμό, στον καθολικό συντηρητισμό, σε διαφοροποιήσεις στάσης κάποιων μελών που εκτεινόταν από τους Deutschnationalen σε αυτούς που καιτοι πιστοί στον αυτοκράτορα υποστήριζαν το κρατικό δικαίωμα της Βοημίας. Μια ισορροπία που δύσκολα μπορούσε να τηρηθεί και που η διάσπαση γίνεται δραματικά εμφανής στον μεσοπόλεμο. Η θέση του Otto Harrach για ομοσπονδιοποίηση των χωρών περί τον Δούναβη δεν ευοδώθηκε. Ο μεσοπόλεμος και, κυρίως, ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος απέδειξαν και τον διχασμό της παλιάς (που είχε ζήσει στην αυτοκρατορία) και νέας γενιάς (που ανδρώθηκε στα εθνικά κράτη) της αριστοκρατικής οικογένειας των Harrach με εκπροσώπους της να επιχειρούν μια ουτοπική ισορροπία απέναντι στο νεοαυστριακό και τσεχοσλοβακικό κράτος (Otto Harrach) αλλά και από την άλλη μεριά (ο γιός του) να τάσσεται με τον γερμανικό εθνικοσοσιαλισμό. Οι μεσοπολεμικές εντάσεις και διαφοροποιήσεις, στις οποίες ανδρώθηκε η νέα γενιά οδήγησαν και στον αφανισμό ουσιαστικά της τάξης τους που δεν κατόρθωσε να αντιληφθεί τις ριζικές, τεκτονικές αλλαγές.

Προσπαθώντας να εντάξει την πορεία της οικογένειας των Harrach σε μια διαδικασία σταδιακής απομείωσης ισχύος και γοήτρου της κεντροευρωπαϊκής αριστοκρατίας από το 1848 ως το 1945, ο συγγραφέας χρησιμοποιεί στα συμπεράσματα του βιβλίου την έννοια του «κεφαλαίου» κατά Πιέρ Μπουρντιέ, για να υποστηρίξει ότι το οικονομικό και προπάντων το κοινωνικο-πολιτισμικό και συμβολικό τους κεφάλαιο έδειξαν εν μέρει μεγαλύτερη αντοχή σε σύγκριση με την πολιτική τους θέση και ισχύ.

Αξίζει ακόμη να σημειωθεί ότι η μελέτη δεν αναδεικνύει μόνο τα κοινά γνωρίσματα μιας οριοθετημένης και κλειστής κοινωνικής ομάδας όπως οι ευγε-

νείς, αλλά φωτίζει και τις διαφοροποιήσεις εντός του οικογενειακού σχηματισμού με βάση και κριτήριο την ηλικία, το φύλο και προπάντων τη θέση στην οικογενειακή ιεραρχία.

Όπως, τέλος, δηλώνει και ο τίτλος *Οι κόμητες Harrach και ο κόσμος τους*, τον συγγραφέα απασχόλησε πέρα από τη συγκεκριμένη οικογένεια το κοινωνικό της περιβάλλον, ο κόσμος δηλαδή της αριστοκρατίας που με την οικονομική της επιφάνεια, τα δίκτυα πολιτικής και κοινωνικής εξουσίας της, τον ιδιαίτερο τρόπο ζωής και τους κώδικες αξιών της αποτέλεσε βασική συνιστώσα των κεντροευρωπαϊκών κοινωνιών του ύστερου 19ου και πρώιμου 20ού αιώνα.

Συμπερασματικά θα ήθελα να τονίσω ότι το βιβλίο που μας παρέδωσε ο κ. Ράπτης καλογραμμένο με εξαιρετικά ρέον αλλά και αυστηρά μετρημένο επιστημονικό ύφος, με αφετηρία την αυστηρή προσήλωση στις πηγές αλλά και με βαθειά γνώση της θεωρίας και της πολύ πλούσιας για το κάθε θέμα βιβλιογραφίας, συνομιλεί σε διεθνές επίπεδο με τα ερωτήματα που θέτει η σύγχρονη ιστοριογραφία. Μέσα από τις γραμμές του αναδεικνύονται οι κραδασμοί του παλαιού καθεστώτος στη σύγκρουσή του με το νέο, η τεκτονική σύγκρουση των κόσμων των ευγενών με τους άλλους, αλλά και η παραπαίουσα συχνά προσπάθεια, ή και φιλότιμη ενίοτε, προσαρμογής στις αλλαγές με τις οποίες όλη η κοινωνία πρέπει να έλθει αντιμέτωπη.

ΟΛΓΑ ΚΑΤΣΙΑΡΔΗ-HERING

Δημήτριος Π. Φατούρος, 1907-1995, Το θαύμα του «Ορφέα» 1952 – Οι απαρχές των «Γιορτών Λόγου και Τέχνης». Ιστορήση και κατάθεση μαρτυριών, Επιλεγόμενα-επιμέλεια, Τριαντάφυλλος Ε. Σκλαβενίτης, Μουσικοφιλογολικός Όμιλος «Ορφεύς», Λευκάδα 2017, 126 σ.

Είναι τιμή για μένα που οι οργανωτές της αποψινής εκδήλωσης* μού ανέθεσαν να παρουσιάσω το βιβλίο του Δημήτρη Φατούρου. Και χαρά όλων μας που έχουμε την καλή τύχη να υποδεχόμαστε αυτό το εξαιρετικά επιμελημένο, τεκμηριωμένο και καλοτυπωμένο βιβλίο, που έχει ως θέμα του ένα κομβικό ζήτημα της μεταπολεμικής λευκαδικής ιστορίας: τη γέννηση των Γιορτών Λόγου και Τέχνης εκεί στις αρχές της δεκαετίας του 1950· ένα βιβλίο, που αν και πολύ σημαντικό για τη μεταπολεμική ιστορία του τόπου, άργησε να πάρει τον δρόμο προς το τυπογραφείο. Και η χαρά είναι μεγαλύτερη γιατί η έκδοση του βιβλίου συμπίπτει με τη συμπλήρωση 80 χρόνων από την ίδρυση του «Ορφέα».

Ξεκινάω με ελάχιστα βιογραφικά του συγγραφέα, που τα πιο πολλά τα δα-

---

* Η πρώτη μορφή του κειμένου διαβάστηκε στην παρουσίαση του βιβλίου, που οργάνωσαν ο «Ορφεύς» και η Δημόσια Βιβλιοθήκη Λευκάδας στον κήπο της στις 8 Αυγούστου 2017.